SOCIOLOGIJA U VREMENU NEVREMENA

Pregledni rad

DOI 10.7251/DEFSR4319009B	UDK 316.74:001.818	COBISS.RS-ID 8416024

Prof. dr Ostoja Barašin[1]

Defendologija centar

Apstrakt:

Može se slobodno reći da je malo disciplina koje su toliko izmicale pojmovnom određenju i predmetnom okviru koji bi bio opšteprihvaćen. Višesadržajnost sociologije dovela je do stanja u kome gotovo u svakom udžbeniku ili knjizi, druge karakterne prepoznatljivosti, postoje različiti određujući okviri njenog predmeta. U svim tim razdobljima i definicijskim traganjima za određenjem sociologije, razvijao se mučan proces traganja sociologije za sopstvenim naučnim identitetom. Mnoge analize stanja i perspektive sociologije danas pokazuju vidljive znake nepovjerenja, nisugornosti, kao i besperspektivnosti. Ovakvo stanje je posljedica činjenice da mnogi, izvan discipline, ne shvataju sociologiju ozbiljno i ne pridaju joj zasluženi značaj, a taj problem postaje još dramatičniji kada se uzme u obzir i činjenica da su se te nedoumice uvukle i u redove samih sociloga. Sve izraženija sumnja u sebe šteti sociologiji mnogo više nego sumnja onih koji ne pripadaju profesiji.

Ključne riječi: Sociologija, funkcionalizam, sociološka imaginacija

1 Autor za korespondenciju: prof. dr Ostoja Barašin, Evropski defendologija centar, Banja Luka, e-mail: barasinostoja@gmail.com.

1. Sociologija od ideje do nauke

Sociologiju, kao opštu teorijsku i fundamentalnu nauku o cjelovitom poimanju društva, veoma je teško odrediti. Kont je smatrao da je došlo vrijeme da se pojavi posljednja u nizu, a za njega i najveće nauka: sociologija.[2]U svom obrazloženju načina na koji sociologija može postati nauka, Kont je naglašavao da disciplina treba da potraži opšte zakone koji mogu da objasne funkcionisanje društvenog univerzuma, po ugledu na fiziku njegovog doba. Dakle, Kont je vidio sociologiju, ističe Tarner, kao ”tvrdu nauku”poput bilo koje druge nauke. Kao tvrda nauka, sociologija je mogla imati inženjersku primjenu, što, u suštini, znači da su se sociološki zakoni mogli koristiti za ponovnu izgradnju društva. Svjestan dramatičnosti društvenih promjena IX vijeka, Kont se ne zalaže za vraćanje točka istorije unazad, već slavi dolazak novog društvenog poretka zasnovanog, ne na teološkim uvjerenjima, već na tekovinama pozitivizma. Posvećen radu na utemeljenju društvenih nauka čini napore da politiku uzdigne na rang nauke. Uočavajući duboku krizu zapadnog društva, Kont prezima ulogu naučnog reformatora, objavljujući *Plan naučnih radova potrebnih za reformu društva, 1822.*

Ako prihvatimo činjenicu da je Kontov najveći doprinos sociologiji bio njegovo zagaovaranje nove nauke o društvu, onda Dirkemu možemo pripisati zaslugu da je ozvaničio, skoro pola vijeka kasinije (1888. godine), oblačenje univerzitetskog ruha sociologiji. ”Naše društvo treba ponovo da stekne svijest o svom organskom jedinstvu...Pa dobro, gospodo, vjerujem da je sociologija, više nego bilo koja druga nauka, u stanju da vaspostavi te

2 On je izložio svoju zamisao naučne sociologije i dao racionalno obrazloženje sociologije u jednom neprijateljskom intelektualnom okruženju i vremenu. ''Evropa ranih tridesetih godina 19. vijeka ga je pozdravljala. Dvadeset godina kasnije su ga ismijavali i nazvali ludom. Šta se još može reći o čovjeku koji se proglasio ''velikim sveštenikom čovječanstva''za gomilu radnika i trećerazrednih intelektualaca. Svoje radove, počev od 1844. godine, potpisivao je riječima: 'Osnivač univerzalne religije, veliki sveštenik čovječanstva'. Posljednji tom njegovih spisa, koji su ga proslavili 1830. nije završio ni jedan jedini pregled u francuskoj štmpi 1842. godine. Plaćao je cijenu, jer je bio arogantan, grub i neprijatan. U odbrambenom stavu je ostao do kraja, čak je izjavio da će se podvrgnuti ''mentalnoj higijeni''i da neće čitati djela ljudi za koje je smatrao da su intelektualno inferiorniji. Bio je to osnivač sociologije-Ogist Kont'' (Tarner, 2009:31).

ideje." (E. Dirkem, 1888)[3] Ako jedna nauka, bez obzira na područje stvarnosti, bude uključena u sistem univerzitetskih disciplina kao najviši, najpostojaniji i najuticajniji oblik organizacije saznajnih djelatnosti ulazi u zrelo doba razdoblja svog razvoja. Dobijajući univerzitetski status, otvorene su joj potpuno nove mogućnosti koje su joj do tada bile uskraćene ili, pak, teže dostupne. Univerzitetski status je sociologiji pružio mogućnost organizovanog i metodičnog prenošenja i širenja znanja u njenoj oblasti, osposobljavanje stručnjaka snabdjevenih akademskim znanjem, sistematičniju naučno-istraživačku djelatnost, uklapanje u interdisciplinarnu podjelu rada, uspostavljanje objektivnog odnosa prema srodnim disciplinama, kao i strožiji odabir teorijskog znanja, iskustvenih uopštavanja i metodološki sredstava koja će ona ugrađivati u svoj sistem.

Može se slobodno reći da je malo disciplina koje su toliko izmicale pojmovnom određenju i predmetnom okviru koji bi bio opšteprihvaćen. Višesadržajnost sociologije dovela je do stanja u kome gotovo u svakom udžbeniku ili knjizi druge karakterne prepoznatljivosti postoje različiti određujući okviri njenog predmeta. U svim tim razdobljima i definicijskim traganjima za određenjem sociologije razvijao se mučan proces traganja sociologije za sopstvenim naučnim identitetom. Pored multisadržajnosti mnoštvo pojedinačnih (posebnih ili specijalnih) identiteta opterećeni su bili u početku filozofskim spoznajama, pa spoznajama drugih naučnih disciplina, a potom i vannaučnih saznanja. Produkovalo je to mnoštvo identiteta u kojima se u svakom od njih sociologija nastojala osloboditi nekog od navedenih saznanja, uz izgradnju određujućeg naučnog svojstva

3 Jedan naizgled nevažan događaj u akademskom životu Francuske potkraj IX vijeka imao je, ipak, čak i van granica zemlje u kojoj se zbio, dalekosežne posljedice po razvoj sociologije kao nauke i profesije. Ministarskim ukazom od 20. jula 1887. godine, Emil Dirkem, srednjoškolski profesor filozofije u mjestu Troa, star dvadeset devet godina, bio je kao predavač, to jest u zvanju docenta bez doktorata, postavljen za predavača na, za njega, osnovanom predmetu ''pedagogija i društvena nauka'' na Filozofskom fakultetu u Bordou. Ispod ovog eklektičkog naziva tečaja bio je, prikriveno, institucionalizovanje jedne nove nauke, ***sociologije,*** kao akademske discipline. Ovaj datum i događaj se u istoriji razvoja socilogije obilježavaju kao događaj koji je obilježio početak nove istorije razvoja sociologije, jer je jedna do tada uglavnom marginalna intelektualna djelatnost bila integrisana u akademski establišment i na taj način zadobila legitimnost ''stroge nauke''.

prepoznatljivosti vlastite naučne oblasti zasnovane na sociološkoj uslovljenosti ograničenja sopstvenog okvira proučavanja. "Sociološka imaginacija nas osposobljava da shvatimo život pojedinca, kao i njihove uzajamne odnose u uslovima datog društva. To je onaj nesumnjivi zadatak sociološke imaginacije i u tome su njene perspektive."(Mils, 1998:8). Kroz različite periode razvoja koje je praćeno naporima oslobađanja od uticaja ili prisutnosti drugih saznanja, sociologija je stalno obogaćivala svoj teoretski i metodološki okvir postojanja vlastitim specifičnostima i prepoznatljivošću. U toku traganja za vlastitim naučnim identitetom sociologija se preobražavala i kretala od nesistematizovanih i fragmentarnih razmišljanja, kako o cjelini društva, tako i o njegovim parcijalnim djelovima ka sistematizovanim i cjelovitim istinama o društvenim institucijama i kretanjima u razvoju društva.

Zato Gurvič, s pravom, ističe da društvenu stvarnost ne proučava samo sociologija, nego to čine i posebne društvene nauke, rođene prije nje i djelimično autonomne, zbog čega specifičnost sociologije nije moguće odrediti ako se u isto vrijeme ne odredi njeno područje i njen metod, a time i predmet interesovanja koji nastaje uzajamnim prožimanjem njenog područja i metoda. Područje sociologije je društvena stvarnost, koja se ne može svesti ni na koju drugu stvarnost. "Ona se manifestuje, prije svega, u 'totalnim društvenim fenomenima' ili totalitetima u kretanjutim žarištima vulkanskog vrenja, zahvaćenim smjenjivanjem plima i oseka, tim rezervoarima erupcija kolektivnih činova i napora, fenomenima kojima kretanje znači neprekidnu borbu protiv vanjskih i unutrašnjih prepreka i kroz koje djelovanjem *Mi,* grupe i društva stvaraju i preobražavaju sami sebe. Totalni društveni fenomeni rađaju mnogostruka ljudska značenja koja ih prožimaju ili se na njih kaleme."(Gurvič, 1966:28-29).

Jedan od osnivača sociologije i tvorac njenog imena, Ogist Kont, je isticao da je sociologija nauka, najmlađa po postanku, ujedno je i najkompleksnija od svih nauka. To se odnosi, ne samo po položaju u odnosu prema prirodnim, već i u odnosu na njeno mjesto među humanističkim naukama. Ono oko čega se i danas vodi polemika u sociološkom diskursu, jeste pitanje da li je ili nije sociologija dostigla svoju zrelost i da li je dostigla jedinstvo teorijskog i empirijskog istraživanja za kojim svi teže. Tu polemiku podstiče postojanje velikog broja definicija koje određuju sociologiju

kao nauku, za koje se u najvećem broju može reći da su nedorečene i manjkave, odnosno da ne određuju cjelinu sociološke misli. "Ni jedan od velikih osnivača sociologije: ni Sen Simon, ni Prudon, Konte, ni Marks, kao ni Spenser, nemaju definiciju sociologije koja bi bila adekvatna njihovim stvarnim idejama. Kod osnivača sociologije prije možemo naći indikacije o predmetu sociologije, ili tačnije, specifičnosti područja realnosti u kojem ona stvara svoj predmet"(Gurvič, 1966:16).

Na bazi analize velikog broja definicija klasika sociologije i sociološke misli, Gurvič nudi svoje određenje sociologije kao nauke: "Sociologija je kvalitativna i diskontinuitetna, na dijalektici zasnovana, tipologija astrukturalnih, strukturabilnih i strukturiranih totalnih društvenih fenomena, koje ona proučava odjednom u svim dubinskim slojevima, na svim ljestvicama i svim sektorima, sa težnjom da prati njihova kretanja strukturiranja, destrukturiranja, restrukturiranja i raspadanja strukture i da ih objašnjava u saradnji sa istorijom.

Ako bismo to htjeli kraće formulisati, mogli bismo reći da je sociologija nauka koja proučava totalne društvene fenomene u cjelokupnosti njihovih vidova i njihovih kretanja, svrstavajući ih u dijalektiktički izražene mikrosocijalne, grupacione i globalne tipove koji neprekidno nastaju i nestaju" (Gurvič, 1966:36).

Određenjem sociologije kao nauke i njenog predmeta, bavili su se i sociolozi na prostoru prethodne Jugoslavije, od kojih je zanimljivopomenuti dvije.

"Sociologija je nauka koja se bavi proučavanjem opštih, zajedničkih svojstava socijalnih pojava i odnosima među ovim pojavama. Drugim riječima, ona ispituje suštinu raznih vrsta, klasa, tipova društvenih pojava, a pod tim se podrazumijevaju razni oblici u kojima ljudi žive, razni procesi i odnosi u koje oni stupaju, kao i tekovine koje iz tih procesa i odnosa nastaju. Pri tome je poseban naglasak na interakciji raznih društvenih pojava, na konkretnom proučavanju međusobnih odnosa ekonomskih, političkih, psiholoških i idejnih fenomena.

Sociologija je, dalje, nauaka koja se bavi proučavanjem zakonitosti strukture, razvitka i funkcionisanja pojedinih društveno-ekonomskih formacija, kao i prelaza jednih formacija u druge. Tek pri proučavanju života

i rada ljudi i društvenih grupa, odnosno društvenih oblika, odnosa, procesa i tekovina u totalitetu određene epohe društva, tj datog sistema, može se uočiti uzajamna povezanost, interakcija društvenih pojava u njihovom strukturalnom i dinamičnom vidu.

Konačno, sociologija na temelju proučavanja onog što je opšte u pručavanju društvenih pojava, ono što je tipično za određenu vrstu društvenih pojava, kao i na bazi proučavanja zakonitosti strukture, funkcionisanja i razvoja pojedinih društveno-ekonomskih formacija kroz istoriju, treba da uoči cjelinu strukture i razvoja ljudskog društva, odnosno izučava zakone razvoja društva uopšte."(Fijamengo, 1975:95).

Danilo Ž. Marković misli da je "Opšta socilogija najpotpunija teorijska nauka o ljudskom društvu kao jedinstvenoj realnosti, koja utvrđuje specifičnost društvenih pojava i njihove odnose u strukturi te društvene realnosti, otkrivajući sociološke zakone o strukturi i razvoju društvenih pojava, užih strukturalnih cjelina i globalnog društva."(Marković,1999:50).

Socilogija je, nesporno, od svog nastanka pa do danas, potvrdila sebe kao posebnu disciplinu, ustanovljujući svoj predmet, kao i metod kojim će ga proučavati. "Izvorno, sociologija nije bila samo novi pristup proučavanju društva, već je bila sveukupno otkriće pojave (fenomena) 'društva' kao takvog." (Berger-Kelner, 1991:31). Mertonova latentna i manifestna funkcija nam sugerišu potrebu distinkcije pojmova kojim se potvrđuje da manifestna projekcija društvene stvarnosti nije kompletna i ne predstavlja cjelinu priče, što implicira potrebu proučavanja i latentne, nevidljive dimenzije. To, u osnovi, znači da svijet nije ono što izgleda da jeste. Zato je Đ. Šušnjić u pravu kada kaže: "Naš svijet se sastoji od onoga što se vidi i onoga što se ne vidi: vidljivo i nevidljivo tek čine stvarnost. Vidljivo je samo djelić onog što je stvarno."(Šušnjić, 1999:18).Za Rajta Milsa, bez obzira šta je tačno kada su u pitanju discipline kao što su političke nauke i ekonomija, istorija i antropologija, "Očigledno je da je danas u SAD sociologija, ili bar ono što je poznato pod tim imenom, postala centar razmišljanja o društvenoj nauci. Sociologija je, isto tako, postala centar interesovanja za nučne metode i pored toga, u sociologiji se sreće ono najekstremnije interesovanje za 'opštu teoriju' Zaista je obilje intelektualnog rada uloženo u razvoj sociološke tradicije." (Mils, 1998:26).

Kada promišlja o ulozi sociloga, Mils kaže da on treba da bude tumač i da treba praviti razliku između opisivanja i tumačenja društvenih odnosa, jer je smatrao da je sociologija prvenstveno empirijska nauka i da je polje njenog istraživanja nužno ograničeno na data istorijska društva. Smatrao je da se sociolog ne smije zadržati samo na opisivanju sadašnjeg stanja pojave, već da mora ići u istoriju kako bi pojavu posmatrao u razvoju. Slijedeći klasičnu evropsku sociološku tradiciju, prvenstveno Vebera, Mils se trudio da se izdigne iznad vidika statistike, da pitanja obuhvati šire i dublje, da ih saznaje neposrednije, sopstvenim iskustvom, da o njima misli i zaključuje nezavisno od statistike i njenih korelacija.

Možda je razumno pretpostaviti da će sociologija napredovati, kako ističe R. Merton, sve dok njeno glavno, ali ne i isključivo, zanimanje bude teorija srednjeg obima, a da će nazadovati ako se njena pažnja prvenstveno usmjeri u pravcu razvijanja totalnih sociooloških sistema. "Teoretičar socilogije, koji se isključivo posveti istraživanju totalnog sistema sa svojim velikim apstrakcijama, rizikuje da, kao i moderni namještaj, unutrašnjost njegovog uma bude gola i neudobna"(Merton, 1979:56).

Mnoge analize stanja i perspektive sociologije danas pokazuju vidljive znake nepovjerenja, nesigurnosti, kao i besperspektivnosti. Ovakvo stanje je posljedica činjenice da mnogi izvan discipline ne shvataju sociologiju ozbiljno i ne pridaju joj zasluženi značaj, a taj problem postaje još dramatičniji kada se uzme u obzir i činjenica da su se te nedoumice uvukle i u redove samih sociologa. Sve izraženija sumnja u sebe šteti sociologiji mnogo više nego sumnja onih koji ne pripadaju profesiji.

2. Društveni kontekst nastanka i razvoja sociologije

Brzina društvenih promjena, koju su donijeli kapitalizam i industrijska revolucija u modernoj Evropi,uticali su i na dramatičnu poziciju sociologije, zavisno od društvenih okolnosti. Pojava diktatorskih režima različitih ideoloških boja, suočili su sociologiju sa velikim izazovima, a prvenstveno bila je prinuđena često da igra ulogu zagovornika (aplogete). Dvadeseti vijek je, nesumnjivo, nanio ozbiljne udarce ideji prosvjetiteljstva i njegovom optimizmu, kao i samom pojmu racionalne 'stvorivosti svijeta'. Cijeli dvadeseti vijek je obilježen krizom modernosti i moderne sekularne

racionalnosti. Ovakvo stanje je, svakako, povezano i sa teškoćama koje su se javile u okviru sociologije. Dramatičan karakter dvadesetog vijeka je uslovio nekoliko različitih mišljenja koji su vodili ili u reafirmaciju optimističke vjere u doba prosvjećenosti, bilo da to čine preko ideja marksističkog progresivizma ili kroz centrističko-liberalnu ideju progresa Roberta Nizbeta.

Početkom 19. vijeka, kada se rađa ideja o nauci o društvu, sociologija je nastala kao odgovor na rušenje starog društvenog poretka što su ga izazvale politička i industrijska revolucija. A taj odgovor po Nizbetu, bio je konzervativan. Sam Nizbet govori o ''paradoksu sociologije" i to ''kreativnom paradoksu" koji ''leži u činjenici da je, premda prema svojim ciljevima, političkim i naučnim vrijednostima svojih ključnih karakteristika, pripada glavnoj struji modernizma, dok njeni bitni koncepti i implicitne perspektive smještaju je, uopšte govoreći, mnogo bliže filozofskom konzervativizmu. Zajednica, autoritet, tradicija, sveto: to su glavne konzervativne teme tog doba, koje su živo prisutne na intelektualnoj liniji. Jednako tako nametnule su se i slutnje otuđenja kao i totalitarne vlasti koja se uzdiže iz masovne demokratije, kao i kulturnog propadanja. Uzalud ćemo tražiti znatniji uticaj tih ideja i slutnji na ozbiljne radove ekonomista, politologa, psihologa i etnologa tog vremena. A u sociologiji su one, preobražene racionalističkim ili naučnim ciljevima sociologa, u samoj srži discipline" (Nizbet, 2007: 37-38). Očigledno, radi se o idejama koje se vežu uz predmoderna društva, što Nizbet dodatno naglašava, povezujući ih sa suprotstavljenim pojmovima, koji nedvosmisleno pripadaju razdoblju modernosti. To su ideje društva, vlasti, klase, sekularnog i napretka. Nizbet smatra da je prvih pet ideja primarno, a da je preostalih pet tek izvedeno iz njih. Nizbetovo vezivanje rane sociologije uz isključivo konzervativne reakcije na prosvjetiteljstvo, Francusku revoluciju, građansku individualizaciju i industrijalizaciju u najmanju je ruku diskutabilno, ali ne može se eksplicitno ni poreći.

Sociološko-saznajna analiza širih društvenih uslova u kojima je nastala sociologija, nesporno potvrđuje da je ona, bar u Francuskoj, univerzitetski status stekla upravo zahvaljujući činjenici da je, u svojoj dirkemovskoj verziji, najneposrednije odgovarala vannaučnim ciljevima ondašnjeg republikanskog poretka. Ako je, kao što je i sam Dirkem tvrdio, sociologija

bila i ostala izrazito francuska nauka, potrebno je naći objašnjenje na koji način je došlo do toga da, upravo u Francuskoj, sociologija dobije akademski status, a sa druge da se javi volja da se ona upotrijebi u ideološke svrhe.

Industrijska revolucija je ostavila neizbrisiv trag i potvrdu odlučujećeg uticaja na misao devetnaestog vijeka. U svim sferama duhovnog stvaralaštva, industrijska revolucija je pokazala svoju snagu i legitimisala se kao tipično engleska, kao što će politička revolucija iz 1789. biti tipično francuska, međutim, implikacije industrijske revolucije neće mimoići ni Francusku ni Njemačku. Položaj radane snage, preobražaj vlasništva, industijski grad, tehnologija i tvornički sistem, primjećuje R. Nizbet, postali su najizazovniji aspekti industrijske revolucije koji će opredjeliti nastanak sociološke problematike i promišljanja. Ti koncepti sociologije, nastali pod tim uslovima, ostvariće presudan uticaj na vodeće mislioce sociologije tog vremena, kao što su Karl Marks i Maks Weber. Položaj radničke klase postaće dominantna tema mnogih sociooloških rasprava, kako sa moralnog, tako i sa analitičkog stanovišta.Novi sistem je gotovo u potpunosti ukinuo stalež sitnih seljaka, primjećuje R. Nizbet i konstatuje kako se sa kraja na kraj Engleske, moglo vidjeti kako se kuće, u kojima su živjeli sitni seljaci i njihove srećne porodice, sada trajno urušavaju. Svuda se moglo vidjeti kako se tradicionalni odnos koji pruža sigurnost uništava, kako obrtnici i seljaci postaju ”ruke”, podređeni gospodarima tkanine, vladarima tkalačkog stroja, velikim gospodarima pređe. Preovladavao je osjećaj kod ljudi, da dok se živjelo na relaciji *gospodar i čovjek*, svako je imao svoje mjesto i svi su bili slobodni. Nastalo je stanje gospodara i robova.

Taj koncept modernosti je označen kao skup ideja i praksi proizašlih iz intelektualno-filozofskih, društveno-ekonomskih i političkih okolnosti s kraja 18. i početka 19. vijeka. To je upravo rađanje nečeg novog (društvenog i ljudskog) što je Hegel izrazio u Predgovoru „Fenomenologiji duha“ ovim riječima: „Nije uostalom teško vidjeti da je naše doba vrijeme rađanja i prelaza u jedan novi period. Duh je raskinuo s dosadašnjim svijetom svog opstanka i predstavljanja i upravo se sprema da ga utopi u prošlost, i da započne rad na svom preoblikovanju.“(Hegel, 2000: 9). To preoblikovanje odvija se na nekoliko nivoa i oni određuju bitne karakteristike modernosti: na ekonomskom nivou, visok sepen rasta proizvodnje i potrošnje; na političkom polju, učešće javnog mišljenja, odnosno demokratskog predstavništva

naroda u određivanju i izboru političkih alternativa; na kulturnoj ravni, difuzija sekularnih i racionalističkih normi i vrijednosti; u društvenoj stvarnosti, neograničena sloboda kretanja odnosno lična sloboda s obzirom na geografsku, socijalnu i političku pokretljivost; na nivou individualnosti: povećanje individualnih proizvodnih sposobnosti, lične nezavisnosti, sklonosti međusobnoj saradnji itd. Sumirajući nabrojane nivoe obilježja modernosti, može se zaključiti da se ona pojavljuje kao proces sekularizacije, demokratizacije, racionalizacije, industrijalizacije, urbanizacije i individualizacije, pri čemu je važno naglasiti da je ovaj proces naglašeno shvaćen kao progres, upravo u onom smislu linearnog napredovanja naslijeđenog od filozofije prosvjetiteljstva. Sam koncept ideologije, saelementima kritike, cilja i djelovanja u osnovi je i sam moderan. Ali, ideologije moderne su pretpostavljale da samo ljudska bića ne mogu izvršiti ciljanu i konstruktivnu društvenu promjenu, već se to može postići i racionalnim metodama političkog organizovanja, korišćenjem države kao mehanizma za poboljšanje kvaliteta ljudskog života, kao i nastojanjem da se moć države osvoji kroz političke organizacije kao što su stranke. Na traj način bi se oblikovali programi društvenih promjena.

3. Protivrječnosti u sociologiji i njeno snalaženje u društvenim promjenama

Moderno doba se karakteriše velikim ubrzanjem društvenih promjena, što primjećuje i Berger, konstatujući da se institucije, grupe, pa čak i pojedinci kreću mnogo brže od infantilnosti do senilnosti, uz vrlo kratke međuperiode. Sličnu situaciju preživljava i sociologija. Polovinom dvadesetog vijeka samosvijest sociloga se svodila na pripadnost perspektivnoj profesiji, dok "danas, nasuprot iznesenoj ocjeni, sociolozi troše prekomjerno mnogo vremena uvjeravajući se međusobno o trenutnom stanju profesije, kao kolege iz staračkog doma kojima je sama činjenica da su još uvijek tu dovoljan razlog da čestitaju jedni drugima."Sociolozi su uvijek u sukobu sa vlastitom disciplinom ako žele da igraju ulogu zagovornika nečega, ili, još preciznije, ako žele toraditi kao sociolozi. Ovo stoji, bez obzira na to zagovaraju li 'konzervativne' ili 'revolucionarne' ciljeve. Sociološki genije je negativan i paradoksalno, upravo kao negacija sociologija je u stanju da pruži svoj najveći doprinos bilo kom pozitivnom cilju. To 'podrivajuće'

svojstvo sociologije su osjećali, skoro instinktivno, diktatorski režimi svih ideoloških boja i zato je sociologija ili izložena represiji, ili postaje vlastita karikatura u zemljama u kojima vladaju takvi režimi."(Berger-Kelner, 1991:33).

I u Socijalističkoj Jugoslaviji sociologija je nosila breme ideologije, prije svega u svom nazivu je koristila prefiks marksistička, a jedan od vodećih sociologa tog vremena, Ante Fiamengo između ostalog ističe: "Porast zanimanja za sociologiju u socijalističkim zemljama diktiran je posebnim okolnostima. Socijalizam je sistem koji se izgrađuje sa više elemenata svjesnosti, a manje stihijnosti u odnosu na izgradnju kapitalističkog sistema. Ta činjenica traži maksimum poznavanja zakonitosti društvenog kretanja" (Fiamengo, 1975:7). Ključni problemi socijalizma, osnovne zakonitosti njegovog razvoja i tendencije daljeg kretanja, tvrdi Fiamengo, najbolje se i najpravilnije mogu uočiti strukturalnim i dinamičkim snimanjem svih oblasti društvenog života. "Samo pod takvim pretpostavkama može se dobiti naučno preciznija slika funkcionisanja socijalizma, a time znatno sigurnija orijentacija i kompas pri donošenju raznih ekonomskih, političkih i kulturno-prosvjetnih mjera, radi ubrzanja izgradnje socijalizma. Pod takvom pretpostavkom razni praktični i svjesni konkretni zahvati u raznim sferama društvenog života, više će i adekvatnije odgovarati osnovnim tendencijama kretanja socijalizma"(isto, str.7) U tom pogledu, Fiamengo smatra da jači zahvat u pravcu empirijskih sociooloških istraživanja izgradnje socijalizma, treba da bude jedan od osnovnih zadataka sociologije kao nauke. Iako ideološki usmjeren sociolog, Fiamengo je ipak, implicitno polemisao sasobom, između vrijednosne neutralnosti i apologije, postavljajući pitanje: "Neće li takvim usmjerenjem sociologija zapasti u sociografiju i time sa jedne opšte nauke o društvu sebe degradira u golu empirijsku disciplinu bogatu deskriptivnim materijalom ali, dobrim dijelom, lišenu naučnih eksplikacija ključnih problema kretanja socijalizma." U takvim okolnostima često se dešava da naučnici-sociolozi skrenu u aplogetstvo. Ali, odmah tu bojazan pokušava eliminisati, bar za određeno vrijeme, tvrdeći da se to neće desiti jer, za razliku od građanskog, marksistički smjer u sociologiji ima u, istorijskom materijalizmu, izgrađenu naučno fundiranu generalnu teoriju i metodu čime se umanjuje opasnost "da se sociologija izgubi u moru empirijskog materijala i sklizne u deskriptivnu disciplinu,

sociogrfiju." U samopolemici i samoodbrani, Fiamengo i dalje promišlja o mogućnosti da se dogodi veće ili manje skretanje prema sociografiji, ali on ponovo traži izlaz kroz zaključak da, iako se desi skretanje ka sociografiji, postoji mogućnost da se takve tendencije lakše prevladaju u odnosu na građansku sociologiju. Složili se sa Fiamengom ili ne, ne može se osporiti činjenica da je socijalizam, kao i drugi totalitarni sistemi, proizveo veliki broj apologeta među naučnicima.

Bez obzira na to da li je predmet interesovanja, ističe R.Mils, snažna država, velika sila, ili neki mali literarni kružok, porodica, tamnički život ili religija, pitanja, kao što su ona gore nabrojana, su pitanja koja sebi postavljaju analitičari društva. Ta pitanja predstavljaju intelektualni stub klasične studije čovjeka kao društvenog bića-to su pitanja koja neizbježno postavlja svako ko ima sociološke mašte, imaginacije.

4. Drštvene promjene i njihova refleksija na čovjeka

"Došli smo do saznanja da svaki pojedinac živi, od jedne generacije do druge, u nekom određenom društvu; da on proživljava svoj život, kao i to da ga proživljava u određenoj istorijskoj sekvenci. Već samom činjenicom svog življenja on doprinosi, bez obzira na to kako to neznatno bilo, uobličavanju tog društva i toku njegove istorije, mada je i on sam, sa svoje strane, proizvod društva i onih istorijskih sila teže i protivteže, koje u okviru društva dolaze do izražaja." (Mils, 1998:8).Vođen sociološkom imaginacijom, Rajt Mils uočava da se u njoj, sociloškoj imaginaciji, nalazi želja za razumijevanjem društveno-istorijskog smisla i ploţaja pojedinca. Ta kontekstualna ravan na kojoj egzistira Rajtova misao odnosi se, kako na društveni kontekst, tako i na istorijski period u kome pojedinac ostvaruje svoju egzistenciju. Zato je od suštinske važnosti praviti distinkciju između "lične, privatne teškoće, uslovljene sredinom u kojoj se živi" i "javnih, društvenih problema koji izviru iz socijalne strukture".

Ono što će povezati nauku o društvu, u procesu njenog konstituiranja tokom 19. vijeka sa ideologijama moderne, jeste činjenica da je i nauka o društvu od samog početka, odnosno ideje o "socijalnoj fiziologiji" Sen Simona, pa do Dirkema i Webera koji već govore o sociologiji kao akademskoj naučnoj disciplini bila, takođe, reakcija na društvene, političke,

ekonomske, kulturne i druge promjene proizašle iz političke i industrijske revolucije. U krajnjem, specifičnost sociologije kao nauke o društvu i čovjeku kao "društvenom biću", sastoji se u tome što je i sociolog pripadnik tog društva i učesnik društvenih vrijednosti.Iako teži naučnoj objektivnosti i vrijednosnoj neutralnosti, u njegovom se djelu ipak ogleda "duh vremena", pa onda i ideologije, tim prije što su i one same reakcija na ključne događaje koji određuju neko razdoblje. Ono, međutim, što sociologiju jasno razlikuje od ideologije jest nedvosmisleno istaknuta pozicija, da se o društvu i promjenama koje se događaju u njemu, progovori na racionalan i naučno-objektivan način.Jasno je, dakle, da se radi o težnji, posebno istaknutoj u francuskoj sociologiji, da se nova nauka uspostavi kao pozitivna nauka, koja će u Kontovoj hijerarhiji nauka zauzeti vodeću poziciju. O ideologiji je svoj stav imao i Fiamengo: "Ideološki sukobi i fronte u prošlosti, te ideološki sukobi i ratovi u sadašnjosti, neizbježne su manifestacije društvenih protivrječnosti u ekonomskoj strukturi društva. Oni su bili strašna idejna sila u prošlost, oni su snažna pokretačka sila i na savremenom stepenu razvoja čovječanstva, kao što će u svom specifičnom vidu ostati veoma značajna pokretačka sila u procesu izgradnje socijalističkog društva" (Fiamengo, 1975:416).

Stanje anomije koje se manifestuje kroz raspad tradicionalnih solidarnosti, nametanje novih uloga i institucionalnih obrazaca, nemogućnost primjene starih vrijednosti i vjerovanja, po ocjeni Bergera i Kelnera, gura pojedinca u to stanje, a to je stanje neukorijenjenosti i dezorijentacije, tako da se on više ne osjeća kod kuće u svom svijetu. Čini se da od Dirkema do danas nije ništa promijenjeno, jer on primjećuje: "Stanju anomije imaju se pripisati, kao što ćemo to pokazati, sukobima koji se bez prestanka obnavljaju. Jer, kako ništa ne obuzdava snage koje stoje jedne prema drugima i ne postavlja im granice koje su dužne poštovati, one teže da se razvijaju do kraja, te se između sebe sudaraju da bi se uzajamno suzbijale i jedna drugu podjarmljivale. Svakako, jače uspijevaju da smrve slabije ili da ih sebi potčine. Primirja nametnuta silom uvijek su samo privremena i ne smiruju duhove. Ljudske strasti zaustavljaju se jedino pred nekom moralnom silom koja im uliva poštovanje. Ako nema nikakvog autoriteta te vrste, onda vlada zakon jačeg, te, prikriveno ili otvoreno, ratno stanje nužno postaje hronično."(Dirkem,1972:52-53). Ovakvo stanje Dirkem smatra bolesnom

pojavom, jer je ona protiv samog cilja svakog društva koji se sastoji u tome da iskorijeni ili da ublaži taj rat među ljudima, podređujući fizički zakon jačeg jednom višem zakonu. Beznađe i besperspektivnost kod građana BiH, danas,može se okarakterisati kao stanje anomije, jer započeta tranzicija kojoj se ne vidi kraj, iznevjereni ideali blagostanja i blagodeti demokratije poslije sloma socijalizma, ukorijenili su kulturu siromaštva[4] kao dominantnu kulturu.

Siromaštvo[5] na direktan način ugrožava ljudsko dostojanstvo, jer ljude lišava osnovnih prava kao što su pravo na rad, dostojanstven život ili obrazovanje. Sve donedavno, termin "siromaštvo" primjenjivan je u

4 U 2016.godini u BiH je ispodapsolutnelinijesiromaštvabilo 28 % stanovništva, u FBiH 28 % i u RS 30 %. To znači da u BiHoko 900.000 ljudi živi ispod apsolutne linije siromaštva. Na indirektan način to potvrđuju i procjene međunarodnih organizacija iz 2016. godine. BiH je po procjeni EU jedna od pet najsiromašnijih zemalja Evrope. UN istraživanja pokazuju da svaki šesti stanovnik BiH živi od 3-5 KM dnevno (90-150 KM mjesečno), tj. 17 % stanovništva je u ekstremnom siromaštvu daleko ispod apsolutne linije siromaštva, a da je 700.00 stanovnika na ivici siromaštva. Druga strana iste medalje je rast socijalnih nejednakosti (5 milijardi EUR-a štednjedrži 1 % stanovništva, 90 multi milijardera postoji u BiH). Izvor: (Papić, 2017:6)

5 Siromaštvo je širok pojam i uglavnom se posmatra kao višedimenzionalan fenomen i ne može se svesti samo na novčana pitanja. Koncept siromaštva, koji se razmatra u ovoj analizi, podrazumijeva nedostatak minimalnog nivoa materijalnog blagostanja u odnosu na dati nivo izdataka za potrošnju, koji se naziva *prag siromaštva.* Prag siromatštva se se izražava kroz vrijednost izdataka za potrošnju ispod koje bi se domaćinstvo smatralo siromašnim u društvu u kojem živi. Preme definiciji OUN, siromašnima se smatraju lica koja su lišena načina života, komfora i dostojanstva, koji se smatraju normalnim u društvu u kojem žive. Pod siromaštvom se, pored nedovoljnih prihoda za zadovoljavanje životnih potreba, podrazumijeva i nemogućnost zapošljavanja, neodgovarajuće stambene uslove i neadekvatan pristup socijalnoj zaštiti, zdravstvenim, obrazovnim i komunalnim uslugama. U širem smislu, pod siromaštvom se može podrazumijevati nemogućnost ostvarivanja prava na zdravu životnu sredinu i prirodna bogastva, prvenstveno na čistu vodu i vazduh. Siromaštvo se stalno mjeri promjenljivim normama određenog društva i njegovih užih sredina i po tim kriterijumima siromaštvo se dijeli na bijedu ili apsolutno siromaštvo, relativno siromaštvo, pauperizam i novo siromaštvo.
Brojni su uzroci siromaštva. Pored privredne nerazvijenosti, često se navode i pojave kao što su bolesti, epidemije, prirodne katastrofe, zagađenje okoline, politički i finansijski šokovi unutar nacionalnih ekonomija i na globalnom svjetskom nivou, zatim ratna razaranja i sl.

značenju nedovoljnosti prihoda za nabavku minimalne korpe roba i usluga. Danas se smatra da je siromaštvo stanje kada nedostaju osnovne mogućnosti za dostojanstven život. Prepoznatljivo je da se siromaštvo manifestuje na razne načine, među kojima su nedostatak prihoda i sredstava, neophodnih da se osigura održiva egzistencija:

- glad i neuhranjenost, slabo zdravlje;
- ograničena ili nikakva dostupnost obrazovanju i ostalim osnovnim uslugama;
- povećana smrtnost, uključujući smrtnost od bolesti;
- beskućništvo i neadekvatni stambeni uslovi;
- nesigurno okruženje, društvena diskriminacija i izolacija.

Isključenost iz odlučivanja i građanskog, društvenog i kulturnog života zajednice, takođe su bitne karakteristike negacije ljudskih prava. Multidimenzionalnost siromaštva kao pojave omogućava da se o njemu razmišlja kao o stanju koje karakterušu trajna ili hronična uskraćenost resursa, sposobnosti, mogućnosti izbora, bezbjednosti i moći koji su potrebni za neophodan životni standard i ostvarenje drugih građanskih, ekonomskih, političkih, kulturnih i socijalnih prava.

Višegodišnji rat i politički konflikti glavni su uzroci istrajnog siromaštva, socijalne isključenosti iz društvenih tokova i nejednakosti u BiH.

Zaključak:

Na kraju ove rasprave možda je nejjednostavije poslužiti se Mertonovim promišljanjem da će put prema efektivnim opštim šemama u sociologiji postati zakrčen ako, kao i ranije u sociologiji, svaki harizmatični sociolog pokuša da razvije sopstveni opšti teorijski sistem. ”Postojanost te prakse jedino može doprinijeti balkanizaciji sociologije, gdje svakom kneževinom upravlja njen teorijski sistem. Mi, sociolozi, moramo težiti prema progresivno obuhvatnoj sociološkoj teoriji, koja, umjesto da se razvija iz glave jednog čovjeka, postepeno konsoliduje teorije srednjeg obima, koje zatim postaju specijalni slučajevi opštih formulacija”(Merton,1979:56-57).

Sa druge strane, R. Nizbet upozorava: ”Danas je sociologija u sve više akademskih institucija doslovce u opasnosti od izumiranja. Ekonomija,

politologija, antropologija ili bilo koja druga društvena nauka bliska sociologiji, nije u poteškoćama, nije ugrožena. U današnje se vrijeme uopšte čini da se društvene nauke nalaze u boljoj situaciji nego sociologija, čak i u godinama njenog procvata. Jedino je sociologija, kao što smo bolno svjesni, izabrana za odbacivanje."(Nizbet, 2007:15). Sociologija je, pored ostalog, posoben način gledanja na čovjekov svijet. Zato u žižu interesovanja sociologije treba vratiti, upravo, pitanje šta je čovjek i njegovo razumijevanje, koje je Weber nazvao "Verstehen", sa kojim cjelokupni sociološki poduhvat mora opstati ili propasti. "Sociologija se mora vratiti 'velikim pitanjima'. Najveća među tim pitanjima, danas kao i u klasičnom periodu, su ona već pomenuta o ustrojstvu modernog[6] svijeta. Na sreću ili nažalost, na njih nisu dati odgovori jednom za sva vremena".(Berger-Kelner, 1991:36).

Ne odričući vrijednost statistike, R. Mils pokazuje da sociologu treba da bude u drugom planu sitno i sitničarsko statističko preciziranje, koje ubija sadržinu i ne daje pravo saznanje. U prvom planu, sociolog se treba fokusirati na smisaoni obuhvat cjeline pojava, gdje će slika, na neki način, biti potpunija od građe koju je obuhvatila, gdje će sociolog nešto dati činjenicama, objašnjavajući ih, a ne samo ih prosto preslikati.U prilog Milsovom pogledu na statistiku treba uočiti da je "cilj statističkog posmatranja i analize da se ustanovi stepen učestalosti (frekvencije) nekog obilježja u odgovarajućoj masi slučajeva. Statistika nam daje odgovor na pitanje kako, tj. koliko često se javlja jedno obilježje u odgovarajućoj masi, ali ne i zašto se ono javlja."(Popović, 1967:73). Zato se Milsov stav o sekundarnoj ulozi

6 Modernost nije nikakva mračna tajna. Ona je skup tehnoloških, privrednih, društvenih i saznajnih činilaca i svi su oni iskustveno dostupni istoričaru i društvenom naučniku. Modernost se potvrdila kao izvor koristi i obogaćivanja života čovjeka. Materijalna dobrobit iz modernosti se ogleda koroz rast životnog standarda, iskorijenjivanja gladi i bolesti, smanjen stepen smrtnosti i produžen životni vijek čovjeka. Uporedo sa materijalnom dobrobiti evidentna je i nematerijalna dobrobit koja se ogleda kroz osnaživanje ideje o ličnoj slobodi koja je stavljena u samo središte djelovanja od prosvjetiteljstva. Pored toga, modernost je ispostavila i svoju cijenu koja se kroz materijalnu stranu iskazala kao neravnomjerani raspred, posebno u početnoj fazi). ''U drugim slučajevima cijena je nematerijalna, ali time nije ništa manje bolna-raspad tradicionalne solidarnosti, nametanje novih uloga i institucinalnih obrazaca, nemogućnost primjene starih vrijednosti i vjerovanja. U svom najsurovijem obliku ta cijena gura pojedinca u stanje *anomije*, to jest, u stanje neukprijenjenosti, dezorijentacije, tako da se on više ne osjeća kod kuće u svom svijetu.''(Berger-Kelner, 1991:152-153)

statistike ne može prihvatiti apriori, jer statistika upotpunjuje razumijevanje određenih pojava u društvu i predstavlja značajan alat svakog sociologa koji se bavi dinamikom društvenih pojava.

Šta na kraju ovog teksta poručiti? Možda je nabolji odgovor dao Dirkem prije 130 godina, kada se obratio prisutnima prvoga dana univerzitetskog i akademskog života sociologije: "...Eto, gospodo, u čemu se sastoje teorijske usluge koje naša nauka može da pruži. Ali, osim toga, ona može imati blagotvoran uticaj i na praktičan život. Živimo u zemlji koja ne poznaje drugog gospodara doli javno mnjenje. Da taj gospodar nebi postao nerazuman despot, nužno ga je prosvijetliti, a kako ako ne naukom? Duh kolektiviteta je kod nas oslabio. Svako od nas ima o svome *ja* tako preuveličano osjećanje da ne opaža granice koje ga stežu sa svihstrana. Gradeći iluziju o sopstvenoj moći, on teži da bude samodovoljan. Treba reagovati i to iz sve snage, na tu disperzivnu tendenciju. Potrebno je da naše društvo ponovo osvoji tu svijest o organskom jedinstvu, da pojedinac osjeti tu društvenu masu koja ga obuhvata i prožima, da to osjećanje uvijek upravlja njegovim ponašanjem; jer nije dovoljno da se njome nadahnjuje tek s vremena na vrijeme, u naročito kritčnim okolnostima. Pa dobro, gospodo, vjerujem da je sociolgija, više negoli bilo koja druga nauka, u stanju da vaspostavi te ideje. Upravo će ona pojedincu objasniti šta je društvo, kako ga ono upotpunjuje i kako on malo znači sveden na sopstvene snage." I Manhajm slično promišlja kada kaže da čovjek nije slobodan da oblikuje svoje želje i ambicije u svom životu na čisto ličan način, individualan način. Objektivni položaj čovjeka u društvu određuje kakve mu ambicije mogu biti. Ima li bolje poruke za naše današnje dezintegrisano i dezorijentisano društvo. Dirkemova poruka je i danas aktuelna i potrebna, ništa manje nego prije 130 godina kada ju je on vizionarski i svevremenski izrekao.

ABSTRACT

It can be freely said that there are only a few disciplines that have escaped so long the conceptual definition and the subject framework that would be generally accepted. The multiplicity of contents of sociology has led to a state in which almost every schoolbook or book, of different character distinctiveness, has a diverse determining framework of its subject. In all these periods and sociology definition quests, a troublesome seeking process of sociology for its own scientific identity has evolved. Nowadays, many analyses of state and perspective of sociology show visible signs of distrust, insecurity, as well as lack of prospects. This is due to the fact that many, outside this discipline, do not understand sociology seriously and do not attribute a merited significance to it. This problem becomes even more dramatic when one takes into account the fact that these doubts have snuck into the order of sociologists themselves. Ever growing disbelief in itself harms sociology much more than the disbelief of those who are not in this profession.

Keywords: Sociology, functionalism, sociological imagination,

Rad primljen: 1. 5. 2019.
Rad prihvaćen: 15. 9. 2019.

Literatura:

1. Barnes E. Hari, *Uvod u istoriju sociologije I*, Beograd ,BIGZ,
2. Berger P &Kellner H. (1991), *Sociologija u novom ključu, Niš,* Gradina,
3. Dirkem E. (1972), *O podjeli društvenog rada,*Beograd,Prosveta,
4. Fiamengo A. (1975), *Osnove opće sociologije,*Zagreb, Narodne novine,
5. Gidens E. (2007), *Sociologija,* Beograd,Ekonomski fakultet,
6. Gurvič Ž. (1946-1966), *Sociologija I*, Zagreb, Naprijed,
7. Haralambos M. &Holborn M. (2002), *Sociologija, teme I perspective,*Zagreb, Golden marketing,
8. Hegel, G. W. F. (2000),*Fenomenologija duha*, Zagreb, Ljevak
9. Lalman M. (2004.), *Istorija socioloških ideja, Tom I i II,*Beograd, Zavod za izdavanje udžbenika,
10. Manhajm K. (2009), *Eseji o socilogiji znanja,* Beograd/Novi Sad, Mediteran publishing,
11. Marković Ž. Danilo (1999), *Opšta sociologija,*Beograd, Savremena administracija,
12. Merton K. R. (1979), *O teorijskoj sociologiji,* Zagreb, CDDSSOH,
13. Mils R. (1998), *Sociološka imaginacija,* Beograd, Plato,
14. Mimica A. (2004),*Emil Dirkem i radikalska sociologija,*Beograd, Zavod za izdavanje udžbenika,
15. Nisbet A. R. (2007), *Sociološka tradicija,* Zagreb, Golden marketing,
16. Popović M. (1967), *Problem društvene strukture,* Beograd, Kultura,
17. Šušnjić Đ. (1999), *Metodologija,* Čigoja, Čigoja,
18. Tarner Dž. (2009), *Sociologija,* Novi Sad/Beograd,Mediteran publishing,
19. Smiljković R. i sar. (1978)*Politička sociologija,* Beograd, Radnička štampa,